

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.96

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.6/06>

Коллі-Шамне А.В.

Херсонський державний університет

Дрїбас С.А.

Криворізький державний педагогічний університет

Гончаров А.В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ТА ІСТОРИЧНОГО ПРОФІЛІВ НАВЧАННЯ

Стаття присвячена аналізу психологічних аспектів правосвідомості серед студентів, які навчаються за юридичними та історичними спеціальностями. У роботі розглядаються ключові фактори, що впливають на розвиток правосвідомості у юнаків, які готуються стати фахівцями в галузі права та історії. Зроблено акцент на психологічних характеристиках студентів, що визначають їх ставлення до правових норм й історичного минулого, а також визначено як освітній процес впливає на формування їх правосвідомості. Стаття містить аналіз наукової літератури з психології, права та історії, а також результати емпіричних досліджень, проведених серед студентів вищих навчальних закладів. У роботі підкреслено, що основними критеріями розвитку правової свідомості студентів історико-юридичного профілю є правові знання, рівень правової освіченості, ставлення до правових норм, стійкість правових переконань, ціннісні орієнтації, сформованість правових установок та виявлена у поведінці відповідність чи невідповідність правовим нормам. Відмічено, що в якості критеріїв оцінки ступеня сформованості правової свідомості студентів історико-юридичного профілю можна визначати рівні розвитку кожної з її компонентів: предметний, мотиваційно-ціннісний, рефлексивно-оцінювальний та особистісно-змістовний. Результати дослідження підкреслюють важливість інтеграції психологічних знань у процес навчання майбутніх спеціалістів у галузі історії та юриспруденції. Стаття буде корисною для викладання юридичних та історичних дисциплін, студентів цих спеціальностей, а також усіх, хто цікавиться питанням психологічних особливостей формування правосвідомості.

Ключові слова: правосвідомість, здобувачі освіти юридичного профілю, здобувачі освіти історичного профілю, компоненти правової свідомості.

Постановка проблеми. У контексті стрімких соціальних змін, глобалізації, посилення правових аспектів міжнародного права та розвитку інформаційних технологій, правосвідомість стає ключовим елементом, який впливає на рівень правової культури суспільства. У юридичній освіті правосвідомість є основою професійної діяльності, оскільки без глибокого розуміння правових принципів та норм неможливо досягти ефективної правореалізуючої практики. Водночас, для

студентів історичних спеціальностей, вивчення правових аспектів минулих епох дозволяє краще зрозуміти сучасні правові реалії, оскільки історія права є невід'ємною частиною загальної історії цивілізацій.

Особливість формування правосвідомості у студентів зазначених профілів полягає у різних підходах до навчання: якщо для майбутніх юристів акцент робиться на засвоєнні нормативно-правових актів та методів їх застосування, то для

студентів-істориків важливим є розуміння історичного розвитку права та вплив історичних процесів на формування правових інститутів.

Актуальність даної теми визначається сучасними викликами, зокрема, потребою в правовій освіченості молоді для забезпечення дотримання прав людини, розвитку демократичних інститутів, запобігання корупції та зміцнення правової держави, що є особливо актуальним в умовах воєнного часу. Однак, недостатньо вивченим залишається питання предикторної структури психологічних компонентів, які впливають на процес формування правосвідомості сучасної молоді, що створює запит на дослідження даної теми саме в психологічній площині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку правової свідомості студентської молоді в науковій літературі розкрита доволі широко, але далеко не завжди уніфіковано визначена. Проблема формування правосвідомості здобувачів освіти історико-юридичного профілю розглядається сучасними авторами у декількох аспектах: 1) філософському (Л. Макаренко [6], Чалчинський І. [8] та ін.); 2) соціологічному (С. Кононенко [2], П. Кравченко [4] та ін.); 3) структурно-функціональному (О. Кобець [1], А. Луцький [5] та ін.).

С. Кононенко вказує на складність правової свідомості як явища, яке взаємодіє з внутрішніми (психічними) та зовнішніми (соціальними) факторами, що провокує необхідність дослідження її розвитку в контексті функціональних зв'язків, які об'єднують всі компоненти в одне цілісне утворення [3].

Я. Яронов у своїх роботах розглядає ряд факторів, які ускладнюють процес формування правосвідомості. Він вказує на традиційне розщеплення ідеології, соціального та політичного менталітету, що є характерним для культури сьогодення. Це призводить до руйнування стереотипів, які вже вкоренилися в свідомості та поведінці особистості і для багатьох людей це може стати глибокою нервово-психічною травмою [9].

Метою статті є визначення психологічних особливостей правосвідомості у студентів юридичних та історичних спеціальностей з урахуванням її предикторної структури та системоутворюючих факторів.

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи досвід науковців, що займаються проблемою правової свідомості, можна визначити, що основними критеріями розвитку правової свідомості студентів історико-юридичного профілю є правові зна-

ння, рівень правової освіченості, ставлення до правових норм, стійкість правових переконань, ціннісні орієнтації, сформованість правових установок та виявлена у поведінці відповідність чи невідповідність праву [7]. Кожен із цих аспектів є суттєвим, і водночас, він слугує як показник, що відображає рівень віддаленості (низький, середній, високий) у розвитку правової свідомості студентів, що у майбутньому мають пов'язати життя з правовою сферою. Важливим фактором для визначення рівня правової свідомості студентів є їхня власна поведінка, яка може бути конструктивною чи деструктивною по відношенню до актуальних правових норм [6].

При вивченні проблеми правової свідомості важливо враховувати, що існують різні внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на неї та визначають закономірності її розвитку. Ці фактори включають рівень розвитку когнітивної та емоційно-вольової сфер, особливості соціального оточення, характер та форму психологічного впливу в конкретний момент життя людини. Ці чинники відіграють роль не лише у формуванні особливостей правової свідомості, але й впливають на розвиток особистості взагалі, формуючи вибір психологічних стратегій для її реалізації [4].

Цілісна оцінка структурних складових правосвідомості дозволяє виділити три рівні. Високий рівень, де всі компоненти правосвідомості позитивно спрямовані і отримують стійку високу оцінку за всіма критеріями всередині кожного компонента. Особливістю цього рівня є розвиток потреб та навичок у самостійному поповненні правових знань та активна правова позиція. Цей рівень також називають розвиненою або позитивною правосвідомістю, він передбачає систематизовані та глибокі знання, а також активну взаємодію з правом [2].

Середній рівень відображає ситуацію, де правові знання та ставлення мають певну єдність і стійкість, але правова поведінка залежить від зовнішніх факторів та обставин. Юнакам цього рівня властива достатня усвідомленість та стійкість правомірної поведінки, але вони мають менше активності. Середній рівень включає адекватні знання права, позитивне ставлення до нього, здатність застосовувати правові знання на практиці та позитивну мотивацію поведінки [3].

Низький рівень вказує на недостатню усвідомленість та стійкість основних компонентів правосвідомості у юристів, а правова поведінка залежить від конкретної ситуації через несформовані внутрішні регулятори. Цей рівень відображає

недостатню інформованість щодо правових норм, байдуже ставлення до них, нестійку правову позицію та нездійснення відповідних дій у правовій сфері [2].

Під час організації емпіричної частини дослідження, наша мета полягала в аналізі рівня розвитку складових компонентів правової свідомості майбутніх юристів та майбутніх вчителів історії. В якості критеріїв оцінки ступеня сформованості правової свідомості студентів історико-юридичного профілю були визначені рівні розвитку кожної з її компонентів, а саме: предметного, мотиваційно-ціннісного, рефлексивно-оцінювального та особистісно-змістовного.

Експериментальною базою дослідження стали два вищі навчальні заклади: 1) Криворізький державний педагогічний університет (респондентами були студенти історичного профілю); 2) Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (респондентами були студенти юридичного профілю). Вибірка респондентів складалася з 35 студентів історичного профілю та 86 студентів юридичного профілю.

У емпіричному дослідженні було задіяно три діагностичні методики: 1) «Мотиви вибору професії» Р. Овчарова; 2) «Визначення спрямованості особистості» Б. Басса; 3) «Тест-опитувальник самоствавлення» В. Століна, С. Пантелєєва.

На першому етапі дослідження завданням було оцінити мотиваційно-ціннісний компонент сформованості правової свідомості студентів, які навчаються на спеціальностях юридичного та історичного профілів. Для аналізу домінуючого типу мотивації у виборі професії була задіяна методика «Мотиви вибору професії» Р. Овчарова. З її допомогою ми отримали можливість визначити домінуючі типи мотивації юнацтва у виборі професії, а саме: внутрішні індивідуально-значущі мотиви,

внутрішні соціально-значущі мотиви, а також зовнішні позитивні чи негативні мотиви.

Статичні дані про мотиви вибору професії у групі здобувачів освіти юридичного профілю (рис. 1) вказують на наявність динаміки між внутрішніми та зовнішніми факторами, а також між позитивними та негативними мотивами. Кількісно-якісний аналіз даних дозволив відмітити, що внутрішні індивідуально значущі мотиви переважають у 35 % студентів. Це може вказувати на те, що значна частина юнаків обирає юридичну професію через власні переконання, інтереси або життєві пріоритети. Важливими тут є почуття справедливості, прагнення до аналітичного мислення, інтерес до права тощо.

Зовнішні негативні мотиви займають найменший кількісний параметр (11 %). Припускаємо, що у цю групу увійшли студенти, які вибрали професію юриста через тиск з боку сім'ї, відсутність інших варіантів, або як альтернативу для поточних життєвих умов (наприклад, якщо їх не влаштовує поточне місце роботи, невисокий рівень заробітної плати в інших сферах, і т.д.). При цьому у 32 % респондентів фігурують зовнішні позитивні мотиви. Студенти в цій категорії можуть бути мотивовані перспективами кар'єрного зростання, високою заробітною платою, або соціальним престижем, який мають в суспільстві представники юридичної професії.

Кількісно-якісна оцінка даних отриманих на вибірці здобувачів освіти історичного профілю показала наявність розбіжностей у статистичних даних між вибіркою респондентів студентів майбутніх юристів. Зокрема, у студентів історичного профілю внутрішні індивідуально значущі мотиви є переважаючими у 50 % респондентів, при цьому у 30 % студентів майбутніх істориків в пріоритеті є внутрішні соціально значущі мотиви.

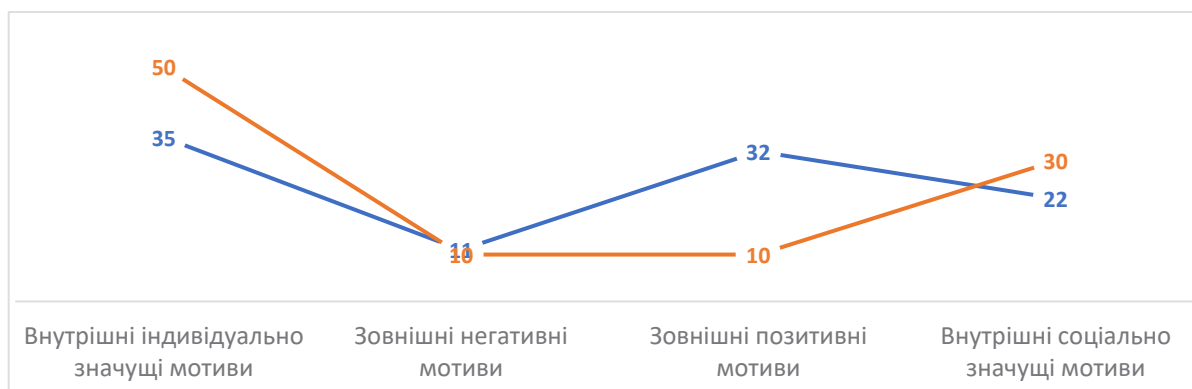

Рис. 1. Розподіл мотивів вибору професії у групі студентів юридичного та історичного освітнього профілю

На другому етапі діагностичного дослідження була задіяна методика «Визначення спрямованості особистості» Б. Басса (рис. 2). Результати аналізу статистичних даних на вибірці студентів юридичного профілю показали, що переважаюча більшість респондентів має показник «спрямованість на себе» (46 %). Це вказує на високу концентрацію у вибірці студентів, які прагнуть досягти особистого успіху, винагороди та задоволення. Це може також свідчити про потенційну конкурентоспроможність, амбітність та бажання досягнути високого статусу в професійній сфері. У контексті юридичної кар'єри це корисно для індивідуальної практики, але може створити проблеми в командних завданнях чи проектах.

Значно менша частина студентів орієнтована на роботу та ділові завдання («спрямованість на справу» 12 %). Це може бути ознакою того, що не всі майбутні юристи зацікавлені в глибокому розумінні та розв'язанні ділових проблем, що у майбутньому може відобразитися в незацікавленості в тривалій діловій практиці чи науковій роботі в цій сфері. Значний відсоток студентів (42 %) прагне до підтримки стосунків з людьми та орієнтована на колективну діяльність. Це важливо для юридичної професії, де навички комунікації та співпраці часто є ключовими. Ці студенти можуть бути ефективними в командних проектах та ситуаціях, де потрібна взаємодія з клієнтами, колегами чи партнерами.

Студенти історичного профілю, згідно з представленими даними, мають помірну спрямованість на себе (30 %). Такі юнаки, ймовірно, знаходять баланс між своїми індивідуальними потребами й цілями та зовнішніми вимогами й очікуваннями. Високий показник у цій категорії «спрямованість на справу» (30 %) свідчить про те, що студенти

історичного профілю мають сильну орієнтацію на роботу з матеріалом, дослідження, аналітику та прагнення досягати конкретних результатів у своїх академічних заняттях. Вони, можуть виявляти високу відданість справі і мають тенденцію до глибокого занурення в теми, пов'язані з історичними подіями та процесами.

Схожий з юристами високий рівень спрямованості на спілкування (40 %) може вказувати на те, що студенти історичного профілю цінують соціальну взаємодію та обмін ідеями з однолітками, викладачами та іншими фахівцями. Вони можуть бути схильними до роботи в групах, проведення дискусій та публічних виступів, що є важливим для розвитку навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Загалом, здобувачі юридичного профілю можуть бути більш сфокусовані на особистісних цілях та саморозвитку, в той час як здобувачі історичного профілю – на виконанні справ та завдань. Обидві групи демонструють високу потребу в спілкуванні, що є важливим для професійного розвитку в будь-якій профільній області.

Результати діагностичного дослідження за рефлексивно-оцінювальним критерієм здійснювався за допомогою тесту-опитувальника самоставлення (В. Століна, С. Пантелеєва).

Діагностичне вивчення особливостей самоставлення серед студентів майбутніх юристів виявило ряд закономірних тенденцій (рис. 3). Перш за все, варто відзначити, що більшість студентів мають високий рівень самоповаги та аутосимпатії, які складають 40 % та 60 % відповідно. Це позитивні показники, які можуть сприяти їхньому професійному розвитку та загальному благополуччю. Здатність позитивно сприймати себе і висока самоповага часто коре-

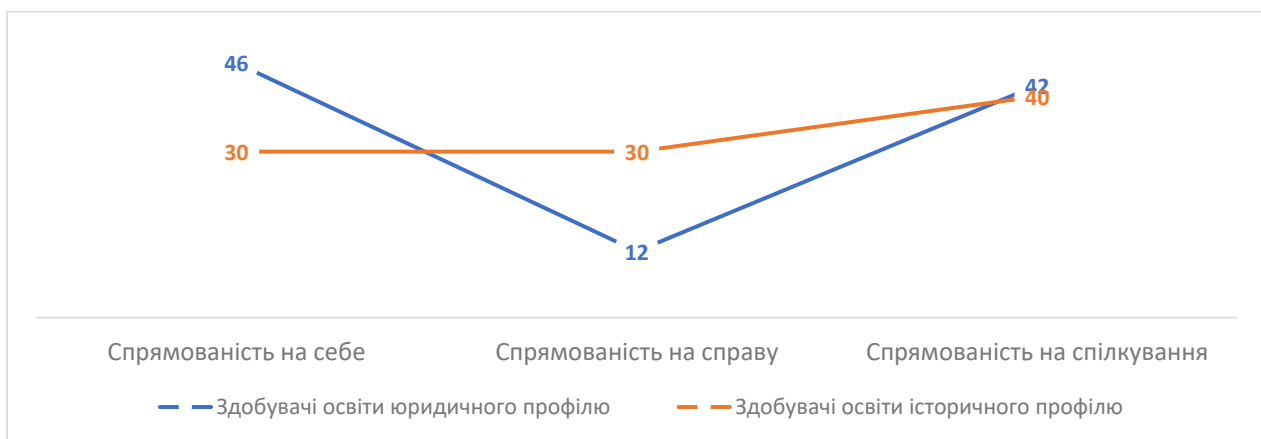

Рис. 2. Розподіл показників спрямованості особистості здобувачів освіти юридичного та історичного профілю

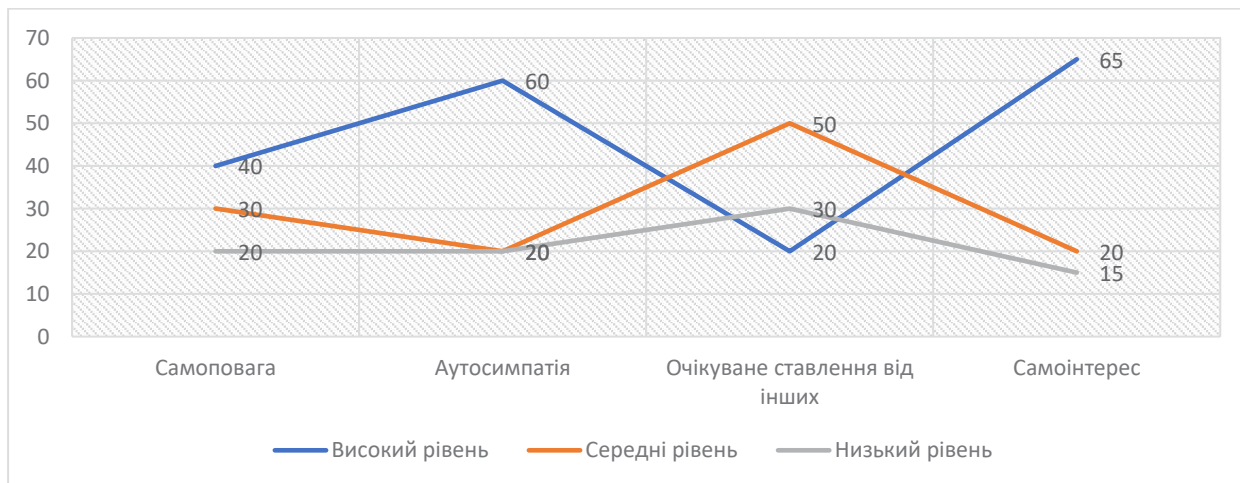

Рис. 3. Розподіл показників самоставлення у здобувачів освіти юридичного профілю

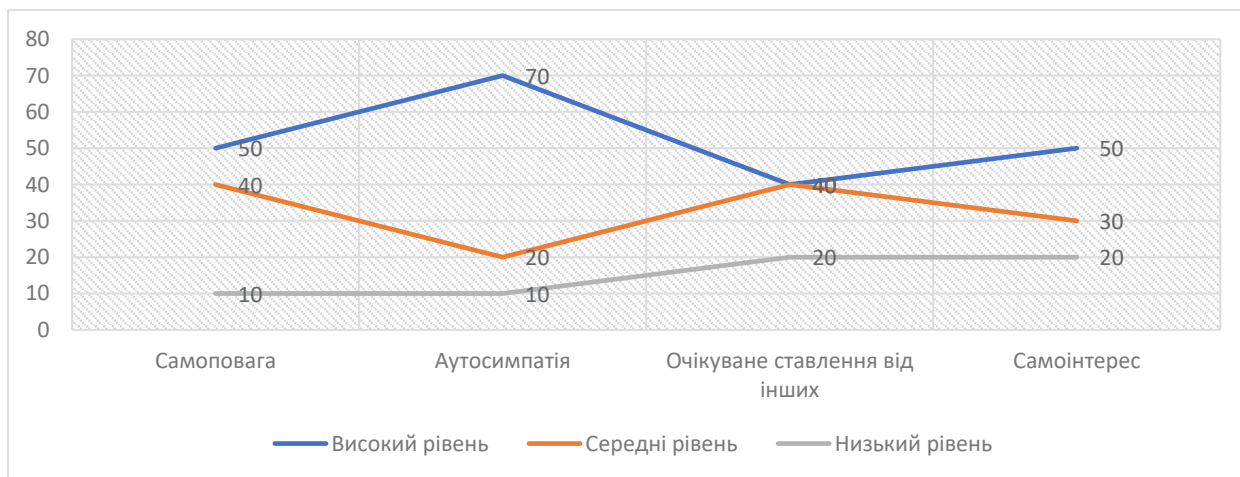

Рис. 4. Розподіл показників самоставлення у здобувачів освіти історичного профілю

люють з професійним успіхом та особистісним зростанням.

Тим не менше, показники за шкалою очікуваного ставлення від інших свідчать, що більшість студентів мають середній рівень таких очікувань (50 %), але при цьому 30 % юнаків мають низький рівень очікувань від соціуму. Це може вказувати на деякі проблеми в соціальній сфері, можливо, на недостатню віру в соціальну справедливість або на скептичне ставлення до оточуючих. При цьому за шкалою «самоінтерес» 65 % студентів мають високий рівень, що може свідчити про високий ступень мотивації та прагнення до особистісного та професійного розвитку. У цілому отримані статистичні дані свідчать, що студенти майбутні юристи демонструють високий рівень самоставлення в ряді ключових аспектів, які є важливими для їхньої майбутньої кар'єри та життєвого успіху. Однак варто звернути увагу на потенційні

проблеми в соціальних очікуваннях, які можуть потребувати подальшого дослідження та корекції.

Кількісно-якісний аналіз даних по вибірці студентів історичного профілю показав, що 50 % юнаків мають високий рівень самоповаги, що свідчить про сильну позитивну самооцінку та внутрішню впевненість. Низький рівень самоповаги має лише 10 % студентів, що може вказувати на загально позитивний клімат в середовищі історичної освіти. Найвищий показник було зафіксовано за шкалою «аутосимпатія» (70 %), що може бути індикатором задоволеності собою та своєю діяльністю.

Розподіл студентів за категорією «очікуване ставлення від інших» є роздібненим між високим та середнім рівнем (по 40 %), з часткою на низькому рівні в 20 %. Це може відображати реалістичні очікування студентів щодо того, як інші ставляться до них, з невеликою кількістю студентів, що можуть

відчувати соціальну невпевненість або мають проблеми з міжособистісними взаєминами.

Половина студентів мають високий рівень самоінтересу, що може вказувати на мотивацію до досягнення особистісного успіху та розвитку. Середній та низький рівні самоінтересу (30 % та 20 % відповідно) можуть відображати більш колективістські погляди або зосередженість на зовнішніх цілях, не пов'язаних із власними інтересами.

У цілому, кількісно-якісний аналіз даних вказує на те, що студенти історичного профілю мають позитивне самоставлення з високими показниками самоповаги та аутосимпатії. Вони також мають реалістичні очікування відносно ставлення інших та виражають здоровий самоінтерес, що може сприяти їхньому особистісному розвитку та академічному успіху.

Висновки. Правосвідомість особистості має складну структуру, що поєднує в собі різні психологічні аспекти. Для об'єктивної оцінки необ-

хідно враховувати всі компоненти структури та їх взаємодію в комплексі. У ході емпіричного дослідження було вивчено рівень розвитку складових правової свідомості у студентів юридичного та історичного профілів. Студенти обох спеціальностей виявили сильні внутрішні мотиви вибору професії, проте у студентів юридичного профілю більш важливими виявилися зовнішні позитивні мотиви, такі як кар'єрне зростання і соціальний статус. Аналіз спрямованості особистості показав, що здобувачі освіти юридичного профілю мають сильну спрямованість на себе, в той час як студенти-історики виявили баланс між особистісними інтересами та схильністю до виконання завдань. Високі показники самоповаги та аутосимпатії відмічаються у студентів обох профілів, що є позитивним фактором для їхнього майбутнього професійного розвитку. При цьому зафіксовано відмінності у соціальних очікуваннях, які можуть впливати на їх міжособистісну взаємодію та професійну адаптацію.

Список літератури:

1. Кобець О. В. Структура професійної правосвідомості юриста. *Педагогіка і психологія. Формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. пр. Запоріжжя, 2017. Вип. 36. С. 389-398.
2. Кононенко С. В. Методологічні підходи розроблення психолого-педагогічних аспектів розвитку правосвідомості майбутніх фахівців юридичного профілю. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. Том 32 (71) № 1 2021. С. 147-151.
3. Кононенко С. В. Психологічні компоненти розвитку правосвідомості майбутніх юристів. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Психологія*. Випуск 3. 2021. С. 59-63.
4. Кравченко П. А. Активна роль правосвідомості в правовій регламентації людської діяльності. *Філософські обрії*. 2016. № 36. С. 61-69.
5. Луцький А. І. Вплив правової ідеології на правосвідомість юриста. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. № 2 (14), 2016. С. 10-16.
6. Макаренко Л. О. Правосвідомість як необхідна складова частина реалізації правосуб'єктності. *Право і суспільство*. 5. 2018. С. 22-28.
7. Нагорняк С. В. Компоненти, критерії та показники формування правосвідомості студентів-правознавців. *Науково-педагогічний вісник*. 2018. 67 с.
8. Чалчинський І. Проблеми становлення професійної правової культури в Україні. *Вісник Академії управління МВС* № 4 (16). 2010. С. 73-79.
9. Яронов Я. Правова культура юриста. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. № 5 (17). 2018. С. 72-77.

Kolly-Shamne A.V., Dribas S.A., Honcharov A.V. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE FORMATION OF LEGAL AWARENESS IN STUDENTS OF LEGAL AND HISTORICAL EDUCATION PROFILES

The article is dedicated to the analysis of psychological aspects in the formation of legal consciousness among students studying in legal and historical specialties. The work examines key factors influencing the development of legal consciousness in young people preparing to become specialists in the fields of law and history. An emphasis is made on the psychological characteristics of students that determine their attitude towards legal norms and historical past, as well as how the educational process affects the formation of their legal consciousness. The article contains an analysis of scientific literature in psychology, law, and history, as well as results of empirical studies conducted among students of higher education institutions. The work

highlights that the main criteria for the development of legal consciousness in students of historical and legal profiles are legal knowledge, the level of legal education, attitude towards legal norms, stability of legal convictions, value orientations, the formation of legal attitudes, and the manifestation of compliance or non-compliance with legal norms in behavior. It is noted that the criteria for assessing the degree of formation of legal consciousness in students of historical and legal profiles can be determined by the levels of development of each of its components: the substantive, motivational-value, reflective-evaluative, and personal-content components. The results of the study emphasize the importance of integrating psychological knowledge into the educational process for future specialists in history and jurisprudence. The article will be useful for teachers of legal and historical disciplines, students of these specialties, and anyone interested in the issue of the psychological aspects of the formation of legal consciousness.

Key words: *legal consciousness, students of legal profile, students of historical profile, components of legal consciousness.*